

інструмент, тобто зречення від екзистенції, від власного «Я». Утім, вмирання таки не даремне, автор дає надію на це в таких словах: «*І через багато віків, коли зазвучать для когось оці старі барви, оживе тоді в них, може, і погляд, і серце Сивоокове*» [4, с. 685]. Сивооку вдалось збудувати шедевр, у якому він уміло поєднав християнську та язичницьку культури.

Образ Сивоока є вигаданим, але все ж насправді була історична особа, яка збудувала храм Софії Київської. У «Повісті минулих літ» не зазначено імені її творця. Унаслідок того, аби дещо відновити таку історичну несправедливість, П. Загребельний і створив образ митця та надав йому якомога більше реалістичності, адже особа, яка збудувала такий масштабний проект, заслуговує на визнання.

Дослідниця А. Віннічук у монографії «Геройство мусить мати нагороду...» зазначає, що висунута письменником «художньо-філософська концепція життя історичних постатей є утвердженням високого морального, етичного пафосу, ... історичний фактаж органічно поєднується з відтворенням психологічного стану героя, ... , що сприяє новому баченню людини» [1, с. 85].

На нашу думку, образ Сивоока є найбільшим художнім досягненням П. Загребельного у творі.

Література

1. Віннічук А. Геройство мусить мати нагороду. Концепція історичного минулого України в романістиці другої половини ХХ століття / Монографія. Вінниця: ТОВ «Фірма «Планер», 2010. 214 с.
2. Дончик В. Пристрасна позиція, невтомний пошук (До 60-річчя з дня народження Павла Загребельного) // Українська мова і література в загальноосвітній школі, 1984. № 8. С. 3–11.
3. Загребельний П. Спроба автокоментаря // Загребельний П. Неложними устами: Статті, есе, нариси. Київ, 1981. С. 438–455.
4. Загребельний П. Диво: Роман. Харків, 2006. 638 с.
5. Слабошпицький М. Історичний дивосвіт П. Загребельного // Дивослово 2000. №2. С. 10–14.
6. Шаховський С. Романи Павла Загребельного. Київ, 1974. 175 с.

Марія Пасічник

м. Вінниця

(Наук. керівн. – канд.філол.наук доц. Богатько В. В.)

ОСОБЛИВОСТІ МОВОСТИЛЮ ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША

Анотація

У статті розглянуті особливості мовостилю Пантелеймона Куліша на прикладі його творчості. Детально проаналізовано ідеолект письменника.

Ключові слова: *Пантелеймон Куліш, ідеолект, мова.*

Аннотація

В статье рассмотрены особенности языка Пантелеймона Кулиша на примере его творчества. Детально проанализированы идеолект писателя.

Ключевые слова: *Пантелеймон Кулиш, идеолект, речь.*

Summary

The article deals with the features of Panteleimon Kulish's masterpiece on the example of his work. The writer's idolatry is analyzed in detail.

Keywords: *Panteleimon Kulish, ideology, language.*

В українському мовознавстві досі відсутнє цілісне дослідження ідіолекту Пантелеймона Куліша, у якому було б вичерпно схарактеризовано мову творів письменника «як самодостатнього об'єкту вивчення, так і в контексті становлення й розвитку літературної мови» [1, с. 16].

Стан вивчення мови Пантелеймона Куліша сьогодні відбиває загальну ситуацію в галузі ідіолектології: відсутність у переважній більшості спеціальних лінгвістичних праць про мовний портрет письменника чи мову окремого твору двох основних інформаційних складових – дослідження текстів, у яких реалізована мовна діяльність носія ідіолекту, та мовного довкілля, яке могло впливати на досліджуване індивідуальне мовлення та формування рис тексту [1, с. 16].

У численних студіях про мову українських письменників дослідники здебільшого опускають проблему імовірного впливу мовного середовища на ідіолект митця. За спостереженнями П. Гриценка, сьогодні в переважній більшості спеціальних лінгвістичних праць відсутня текстологічна складова – текстологічний аналіз, історія створення та умови, обставини публікування текстів, а відтак і мотивація вибору дослідником тексту серед наявних рукописних і друківаних варіантів, зіставне вивчення варіантів тексту [1, с. 19–

20]. Отже, у галузі сучасної ідіолектології здебільшого не реалізовано провідних принципів цілісного дослідження мовного портрету письменника.

Г. Їжакевич, прагнучи створити мовний портрет Пантелеймона Куліша в контексті історії української літературної мови, вивчала мову його творів, обравши для спостережень тексти видань 1954–1955 рр. Дослідниця дійшла до висновку, що «аналіз фонетико-морфологічної системи мови творів Пантелеймона Куліша. Практика вивчення ідіолекту на тлі рідного для письменника довкілля в українській лінгвістичній традиції відома здавна». Так, П. Тимошенко [6; 7], М. Жовтобрюх [2; 3] та В. Русанівський [7] вивчали мову Т. Шевченка за рукописами, урахувавши свідчення середньонаддніпрянських говірок. Методика, застосована цими дослідниками, забезпечила точність оцінок та повноту опису мовних рис творів Т. Шевченка, визначення його лінгвальних орієнтирів, ролі в історії української літературної мови, а також відношення поета до локального мовного довкілля. Отже, зазначені дослідницькі прийоми є ефективними, тому можуть бути використані в з'ясуванні впливу діалектного оточення на формування та динаміку ідіолекту П. Куліша. Зокрема, мову письменника ми вивчали за першодруками його творів: роман «Чорна рада» (СПб., 1857); нариси, оповідання «Орися» (К., 1882); поема «Маруся Богуславка» (Твори Пантелеймона Куліша : у 6 т. – Т. 2. – Львів : Просвіта, 1909), при цьому тло східнополіських говірок слугувало проекцією аналізу.

Непересічне значення говірки, в ареалі якої народився й зростав, П. Куліш обґрунтовував так: «Переняте серед чужих людей забуває чоловік при лихій години, при старости, або в чужому товаристві; не забуває тільки того, чого набравсь у рідньому запічку або посеред ровесників за молоді пам'яті» [5, с. 434]. До того ж зв'язок із Чернігівщиною упродовж усього життя П. Куліша не уривався. В отчому краї він розпочав літературну діяльність, у різні роки збирав фольклорний матеріал, часто згадував рідні місця у своїх творах, активно контактував із земляками.

Вивчення історії та досвід етнографа, підсилені походженням та вихованням, надихнули П. Куліша на розбудову української мови на ґрунті народної мови, того усного слова, «яким козак виспівував свою славу, а селянин своє життє ратайське або чумакування» [4, с. 425].

У 1899 р. у листі до О. Барвінського, давши згоду на передрук «Чорної ради», П. Куліш висловив пропозицію поправити «всюди в ній глаголи на *-ити* замість *-ить*», оскільки так писав, коли тримався «черніговщини, а не полтавщини, київщини і галицької рущини» [6, с. 625].

Свідомо формуючи літературну мову, багато працюючи, П. Куліш залишався вкоріненим у своє довкілля – східнополіські говірки. Так, у процесі вивчення мови текстів П. Куліша, створених у період 50–90-х рр. XIX ст., було з'ясовано, що вони відбивають фонетичні риси питомого мовного оточення письменника, причому у відображенні кожної риси виявлено варіантність, засвідчену записами діалектного мовлення, здійсненими впродовж понад сторіччя.

Спостереження над морфологічними рисами мови текстів П. Куліша уповажнюють на висновок про виразну зорієнтованість письменника на східнополіський говірковий ареал. Серед локальних маркерів ідіостилю П. Куліша виявлено *константні* та *перемінні* риси. Динаміку ідіолекту П. Куліша засвідчують ті риси, які виявлено в ранніх першодруках, однак які не відбито в пізніших текстах і почасти виправлено в авторизованих виданнях. Це, зокрема, еволюція від флексії *-е* до ***-а в іменниках II відміни середнього роду однини*** (*життє* – *життя*; *Запорожжє* – *Запорожжя*; *отаманнє*, *отаманнєм* – *отамання*, *отаманням*); ***від дієслівних форм 1-ї особи множини на -м до -мо*** (*випъемъ* – *випъемо*; *возвеселимо*; *ходімо*); ***від форм інфінітива на -ть до -ти*** (*побачить*, *приступить* – *побачити*, *приступити*); порівняно з текстом 1857 р. Пізніші першодруки відбивають рух від дієслівного суф. *-ова-* до *-ува-* (*здивовавсь*, *пораховав* – *здивувавсь*, *порахував*).

У доборі лексики П. Куліш спирався на широке коло східноукраїнських говірок, подекуди залучаючи й південно-західні регіоналізми, відтак свідомо

вийшов далеко за межі питомого східнополіського оточення. Виходячи із сучасної П. Кулішеві мовної ситуації, кількість лексичних регіоналізмів, включаючи їхні семантичні, словотвірні та фонетичні різновиди, налічує близько п'яти десятків, серед них східнополіськими локалізмами, імовірно, були *бахмат* «бойовий верховий кінь», *заточувати* «закочувати», *лубка* «табакерка», *непогідь* «негода», *опасистий* «товстий, огрядний» та *ушула* «стовп, до якого прикріплюються ворота; стовп у паркані, у паз якого вставляються дошки».

Цілеспрямовану орієнтацію П. Куліша на весь україномовний та історичний обшир підтверджує один з провідних принципів його концепції розбудови нової української літературної мови – народність, чи етнографічний підхід, неодноразово озвучений у редакторських порадах, зокрема й письменникам-чернігівцям, в оцінці мови художніх творів Т. Шевченка, Г. Квітки-Основ'яненка, Марка Вовчка, І. Нечуя-Левицького.

Таким чином, мова першодруків творів П. Куліша засвідчує двоспрямованість його мовних орієнтирів – зорієнтованість на варіативне народне мовлення найближчого мовного докільця та свідомий вибір *орієнтирів-норм* з-поза східнополіського діалектного оточення.

Література

1. Гриценко П. Ідіолект і текст. Лінгвостилістика : об'єкт – стиль, мета – оцінка. Київ, 2007. С. 16–43.
2. Жовтобрюх М. Деякі особливості вокалізму поетичної мови Т. Г. Шевченка. Праці Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова. 1962. Т. 152, вип. 15. С. 44–60.
3. Жовтобрюх М. Деякі особливості консонантизму поетичної мови Т. Г. Шевченка. Мовознавство. 1962. Т. 17. С. 53–67.
4. Куліш П. Нарис історії словесности русько-української. Погляд на занедбанне народньої мови / Твори Пантелеймона Куліша: у 6 т. Львів, 1908–1911. Т. 6. 1911. С. 414–428.
5. Куліш П. Погляд на усню словесність українську / Твори Пантелеймона Куліша : у 6 т. Львів, 1908–1911. Т. 6. 1911. С. 429–435.
6. Куліш П. Твори : в 2 т. Київ, 1994. Т. 1. С. 584–737.
7. Русанівський В. У слові – вічність : (Мова творів Т. Г. Шевченка). Київ, 2002. 240 с.
8. Тимошенко П. Морфологічні риси мови творів Шевченка (Іменник). Збірник праць XV наукової шевченківської конференції. Київ, 1968. С. 133–162.
9. Тимошенко П. Рідкісні та діалектні слова у творчості Шевченка. Збірник праць XXIV наукової шевченківської конференції. Київ, 1982. – С. 229–241.